

Education of Social Workers in Addictology: Analysis of Social Work Study Programmes in the Czech Republic

GAŽOVÁ, N., LOSOSOVÁ, A.

Charles University, First Faculty of Medicine, and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Prague, Czech Republic

Citation | GAŽOVÁ, N., LOSOSOVÁ, A. Vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii: analýza studijních programů sociální práce v ČR. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2022; **5**(2), 78–85; <https://doi.org/10.35198/APLP/2022-002-001>.

Background | Since the very beginning of social work, practitioners have encountered clients who have problems with addiction. Specialised academic training of social workers as potential professionals to work with addicted clients is key to their sufficient command of vocational competencies. **Aim** | This paper aims to analyse the content of social work curricula in higher education in the Czech Republic in terms of the representation of addictology-related subjects. **Methods** | Social work study programmes were selected by means of the total sampling technique and searched for on the basis of the definition of professional competency laid down in the Act on Social Services in specialised schools and bachelor's university programmes. The PRISMA method and flow diagram were used to show the results and programmes which met the inclusion criteria. The curricula were analysed and addictological subjects identified by using pre-defined keywords. The last

step was to analyse the content of addictology-oriented subjects which were categorised using the pattern identification method. **Results** | In total, 17 curricula at higher vocational schools and 55 university bachelor's programmes in social work were identified. At least one subject involving the basics of addiction studies was identified in 76% of the higher vocational school programmes and 89% of the university curricula. The subjects that focused specifically on addictology were found in four higher vocational school programmes and nine university ones. As the structure, number of lessons, and optionality vary across programmes, it was not possible to analyse them fully and obtain enough information with regard to the particular content of the subjects. **Conclusion** | Education of social workers in the field of addictology should be extended. The study programmes should incorporate subjects that offer enough addictology-specific information and practical knowledge.

Keywords | Addiction – Addictology – Education – Social work – Social worker

Submitted | 15 December 2021

Accepted | 13 April 2022

Grant affiliation | The preparation of this paper was supported by the Institutional Plan (IP) of the Ministry of Education, Youth and Sports 2019-2020, No. 236078-5, and an institutional grant provided by Charles University No. PROGRES – Q06/LF1.

Correspondence address | Nikola Gažová, Přemyslovská 1939/28, 130 00 Prague 3, Czech Republic

gazova.niko@gmail.com

Vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii: analýza studijních programů sociální práce v ČR

GAŽOVÁ, N., LOSOSOVÁ, A.

Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Klinika adiktologie

Citace | GAŽOVÁ, N., LOSOSOVÁ, A. Vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii: analýza studijních programů sociální práce v ČR. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2022; 5(2), 78–85; <https://doi.org/10.35198/APLP/2022-002-0001>.

Východiska | Již od zrodu sociální práce se pracovníci setkávají s klientelou se závislostním chováním. Odborná akademická příprava sociálních pracovníků, jako potenciálních budoucích profesionálů pracujících s adiktologickou klientelou, je předpokladem pro zvládnutí profesních kompetencí. **Cíle** | Cílem práce je analyzovat obsah studijních programů vyšších odborných a vysokých škol sociální práce v České republice z hlediska zastoupení vyučovaných předmětů zaměřených na adiktologii. **Metody** | Studijní programy sociální práce byly zvoleny metodou totálního výběru a vyhledávány podle definice odborné způsobilosti zákona o sociálních službách na vyšších odborných školách a bakalářských programech vysokých škol. K vyobrazení výsledků a zahrnutých programů, které splňovaly stanovená kritéria, byla použita metoda PRISMA a schéma flow diagramu. Studijní plány byly analyzovány, a tím byly pomocí klíčových slov identifikovány předměty zaměřené na adiktologii.

Poté proběhla analýza obsahu adiktologicky orientovaných předmětů a metodou zachycení vzorců byly seskupeny do kategorií. **Výsledky** | Bylo identifikováno 17 programů vyšších odborných škol a 55 bakalářských programů vysokých škol sociální práce. Alespoň jeden předmět, ve kterém by posluchači mohli získat základní znalosti o problematice závislosti, byl zjištěn u 76 % programů vyšších odborných škol a 89 % programů vysokých škol. Předměty zaměřené specificky na adiktologii se vyskytly u 4 oborů vyšších odborných škol a 9 oborů vysokých škol. Z důvodu nedostatku informací ohledně obsahu jednotlivých předmětů nemohla být plně analyzována jejich struktura; časová dotace a volitelnost se napříč obory liší. **Závěr** | Vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti adiktologie by mělo být rozšířeno. Do studijních plánů je vhodné zařadit předměty, které by svým obsahem sociálním pracovníkům zajistily dostatečné teoretické i praktické znalosti.

Klíčová slova | Adiktologie – Sociální práce – Sociální pracovník – Vzdělávání – Závislost

Došlo do redakce | 15. prosince 2021

Přijato k tisku | 13. dubna 2022

Grantová podpora | Vznik článku byl podpořen v rámci Institucionálního plánu (IP) MŠMT 2019-2020 č. 236078-5 a Univerzitou Karlovou v rámci projektu PROGRES č. Q06/LF1.

Korespondenční adresa | Bc. Nikola Gažová, Přemyslovská 1939/28, 130 00, Praha 3

gazova.niko@gmail.com

1 ÚVOD

Sociální práce se line napříč celým léčebným kontinuem nejen v oboru adiktologie, je řazena mezi náročné profese, díky čemuž jsou na sociální pracovníky kladeny vysoké profesní nároky. Na kvalitě sociálních služeb se bezpochyby podílí profesionalita a odborné vzdělání sociálního pracovníka, ten, jak zmiňuje Bednář (1), musí disponovat osobnostními a kvalifikačními předpoklady, znalostmi a praktickými dovednostmi. Tyto hodnoty jsou uváděny jako jádro profesní identity (2) a vyžadují specifickou průpravu (3), mezi kterou patří ukončené vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání (4). Odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka reguluje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (5).

Osoby užívající návykové látky jsou jednou z klíčových cílových skupin zájmu sociálních pracovníků (6), průkopnicí se v této sféře stala Mary Richmondová, která své poznatky o práci s alkoholiky shrnula v knize Sociální diagnóza (7). Ač se vývoj v oblasti závislostního chování neustále posouvá, sociálním pracovníkům patří nezastupitelná role a v rámci multidisciplinárních týmů adiktologických služeb jsou druhou nejzastoupenější profesí (8). I přes tato fakta není známo, zda jsou profesionálové odborně připravováni na práci s touto specifickou klientelou. Jedním z podnětů pro vznik této práce se stal výzkum Vitáskové & Pavlovské (9), který se zaměřil na univerzitní vzdělávání sociálních pracovníků v problematice adiktologie v Evropě a Spojených státech. Doposud žádná studie se však nezabývala tématem, jak je rozšířená výuka adiktologie v pomaturitním vzdělávání studentů sociální práce na území České republiky. Celkovým cílem práce je analyzovat vybrané studijní programy sociální práce s ohledem na zastoupení výuky adiktologie v nich.

2 METODOLOGIE

2.1 Cíle a výzkumné otázky

Cíl výzkumu je soustředěn na zastoupení výuky adiktologie u studijních programů vyšších odborných škol a bakalářského stupně vysokých škol sociální práce v České republice. Dílčím cílem je identifikovat obsah výuky zaměřený na problematiku adiktologie, zhodnotit délku, obsah a strukturu předmětů.

Výzkumné otázky:

- Jakou nabídku studijních programů sociální práce poskytují vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol v ČR?
- Kolik studijních programů má ve studijním plánu předměty týkající se problematiky adiktologie?
- Jaká je skladba, obsah a rozsah vyučovaných předmětů zaměřených na adiktologii?

2.2 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je pro účely výzkumu rozdělen do dvou kategorií (výzkumný vzorek 1 a výzkumný vzorek 2).

2.2.1 Charakteristika výzkumného vzorku 1

Výzkumný vzorek 1 tvoří obory sociální práce vyšších odborných škol a bakalářských programů vysokých škol, jež splňují definici odborné způsobilosti dle zákona o sociálních službách (5). Z důvodu nepřesné specifikace oboru práva nebyl tento obor do výzkumu zařazen, ačkoliv je zákonem taktéž definován.

2.2.2 Charakteristika výzkumného vzorku 2

Výzkumný vzorek 2 tvoří textové dokumenty, mezi něž patří akreditační spisy, učební a studijní plány oborů sociální práce a také sylaby jednotlivých předmětů zaměřených na adiktologii, které byly vybrány dle předem stanovených klíčových slov (viz kapitola 2.3.2).

2.3 Metody sběru a analýzy dat

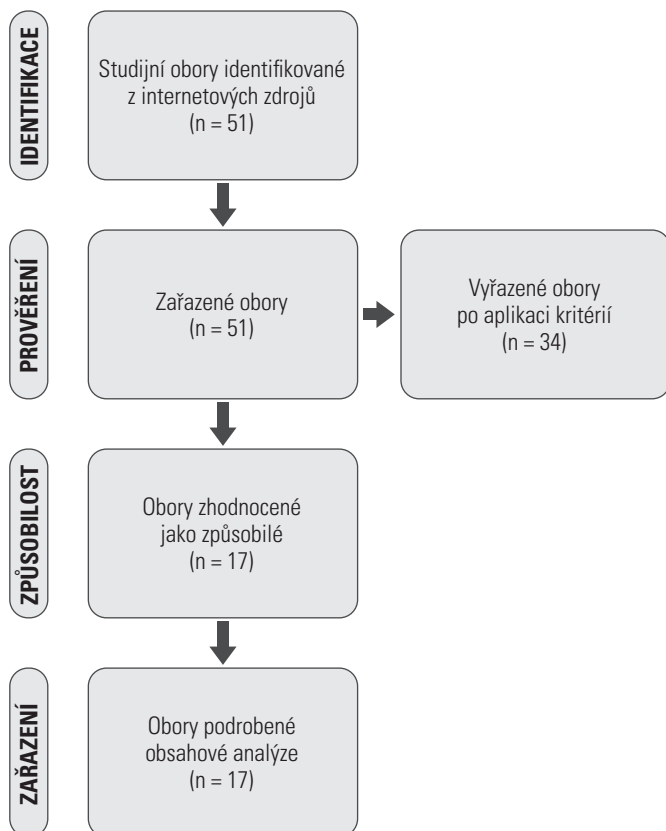
Tvorba a analýza dat je rozdělena do tří částí. Veškeré informace a dokumenty byly získány legálně z veřejně dostupných zdrojů a zpracovány čistě za účelem výzkumu.

2.3.1 Obory sociální práce

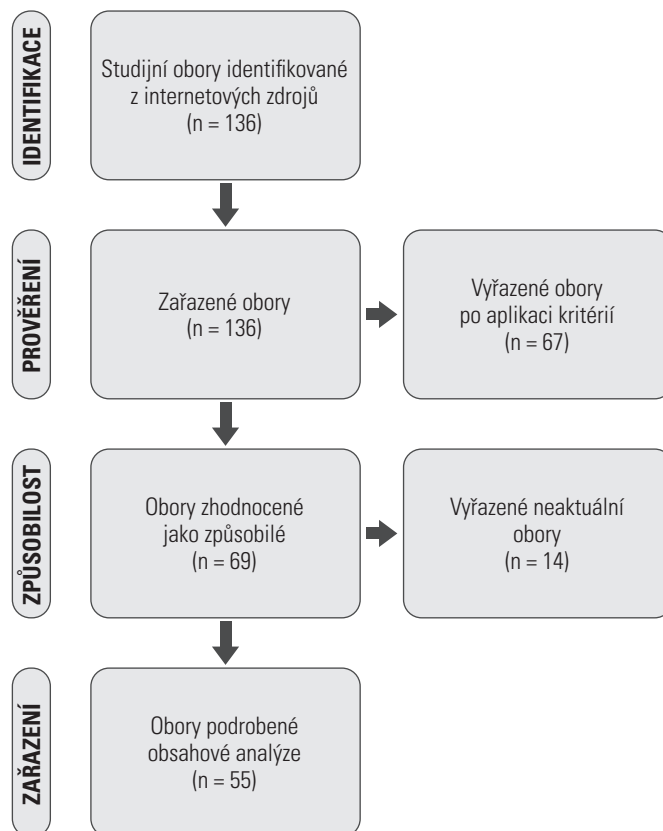
Ke zmapování nabízených oborů sociální práce byl použit rejstřík škol a školských zařízení a registr vysokých škol dostupný na internetových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Dále také internetové stránky nabízející přehled studijních oborů pro uchazeče o studium, jako jsou www.atlasskolstvi.cz, www.seznamskol.eu, www.vysokeskoly.com, www.vyssiodborneskoly.com a www.vysokeskoly.cz. Studijní obory byly vyhledávány s ohledem na definici odborné způsobilosti zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. (5).

K vyobrazení výsledků vyhledávání a volbě oborů zahrnutých do dalšího zkoumání byla použita metoda PRISMA a schéma flow diagramu (10). Do zkoumaného vzorku byly zařazeny studijní programy dle zvolených kritérií: veřejný typ školy (vybrán z důvodu předpokladu lepší dostupnosti materiálů potřebných k dalšímu šetření), denní forma studia (dálková a kombinovaná forma byly vyřazeny z důvodu specifického uspořádání studia, jež by bylo nevyhovující pro výzkumné šetření ve smyslu porovnání četnosti přednášek/cvičení za semestr s rozsahem v prezenční formě), aktuálnost programů pro rok 2019/2020, kdy byl výzkum realizován.

Celkem bylo nalezeno 51 studijních oborů na 32 vyšších odborných školách, z výzkumného souboru bylo po použití kritérií vyřazeno nejprve 24 oborů v dálkové/kombinované formě, ze zbylých oborů v prezenční formě jich pak bylo vyloučeno 10 kvůli neveřejnému typu školy. Dal-

Obrázek 1 | PRISMA flow diagram pro studijní obory VOŠ

Obrázek 2 | PRISMA flow diagram pro studijní obory VS

šímu šetření se celkem podrobilo 17 studijních programů na 15 vyšších odborných školách (obrázek 1).

V bakalářském programu vysokých škol bylo dohromady identifikováno 136 studijních oborů. Po použití kritérií bylo vyřazeno 61 oborů v dálkové/kombinované formě a 6 oborů nabízených na soukromých školách, 14 oborů bylo vyřazeno pro neaktuálnost. Pro další výzkum bylo použito celkem 55 oborů na 12 vysokých školách (obrázek 2).

2.3.2 Předměty zaměřené na adiktologii

Adiktologicky orientované předměty byly vyhledávány dle klíčových slov v učebních a studijních plánech nalezených oborů, tyto materiály byly získané z internetových stránek a akreditačních spisů jednotlivých škol. Klíčová slova pro výběr byla následující: sociální patologie, sociální deviace, sociální problémy/vyloučení, rizikové chování (vycházející z Minimálních standardů vzdělávání v sociální práci (11) a nařízení vlády č. 275/2016 (12), jež vymezují obsah výuky studijních programů), psychiatrie, psychopatologie/patopsychologie, duševní onemocnění, návyková látka/droga, závislost (výběr vychází z terminologie Mezinárodní klasifikace nemocí (13), kde jsou tříděny poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek).

U studijních programů vyšších odborných škol bylo vytvořeno schéma pro každý obor zařazený do vzorku. Schéma znázorňuje: studijní obor – vyšší odborné sko-

ly obor nabízející – vyučované předměty identifikované pomocí klíčových slov a jejich volitelnost, počet hodin za semestr a druh (přednáška/cvičení).

U vysokých škol bylo použito obdobné schéma, avšak z důvodu velké četnosti nabízených studijních programů, oborů a předmětů se nevycházelo ze studijních programů, ale z jednotlivých vysokých škol.

2.3.3 Obsah adiktologicky zaměřených předmětů

Sylaby adiktologicky zaměřených předmětů byly podrobeny obsahové analýze. Na základě podobnosti učebních osnov byly předměty seskupeny do tří kategorií: *Sociální patologie*, *Psychiatrie a psychopatologie* a *Problematika závislosti*. U předmětů byla věnována pozornost obecnému rámci výuky a adiktologickým tématům.

3 VÝSLEDKY

První dvě výzkumné otázky se zaměřovaly na to, jak jsou rozšířené studijní programy sociální práce a zda se v jejich kurikulech vyskytuje výuka předmětů zaměřených na adiktologická témata. Lze konstatovat, že na 15 veřejných vyšších odborných školách je možné prezenčně absolvovat 17 oborů specializovaných na sociální práci. Počet bakalářských studijních programů vysokých škol je značně vyšší a činí 55 oborů, které lze prezenčně studovat na 12 veřejných vyso-

kých školách. U třech vyšších odborných škol se nepodařilo získat informace o vyučovaných předmětech týkající se problematiky adiktologie, zbylých 13 (76 %) však má v učebních osnovách alespoň jeden předmět zaměřený na závislostní chování. U vysokých škol se nevyskytovaly adiktologické předměty převážně u různě zaměřených oborů speciální pedagogiky, dále nebyly nalezeny u jednoho oboru sociální pedagogiky a sociálního managementu. Nejméně jeden předmět má ve své nabídce 89 % studijních programů.

Třetí výzkumná otázka se týkala skladby vyučovaných předmětů, díky nimž jsou studentovi předány informace o závislostech, byl představen obecný rámec předmětu a vyskytující se adiktologická témata. U vyšších odborných škol se podařilo získat sylabus pouze u dvou předmětů, konkrétně šlo o předměty *Sociální patologie a prevence* a *Sociální vyloučení*. U vysokých škol došlo k vytvoření tří hlavních okruhů předmětů, *Sociální patologie, Psychiatrie a psychopatologie, Problematika závislosti*.

Popis možností studia, rozšířenost oborů a struktura adiktologicky zaměřených předmětů je rozdělen zvláště pro vyšší odborné školy a bakalářské programy vysokých škol.

3.1 Studijní programy vyšších odborných škol a jejich předměty zaměřené na adiktologii

Do šetření byly zahrnuty obory sociálněprávní činnost (1x), sociální práce (11x), sociální pedagogika (5x), jejichž absolvováním získá absolvent odbornou způsobilost sociálního pracovníka.

V učebních osnovách oboru sociálněprávní činnost byl nalezen povinný předmět *Sociální patologie*, se kterým se během semestru studenti setkají dvakrát týdně.

Nejrozšířenějším oborem je sociální práce, ten ve své nabídce poskytuje 11 vyšších odborných škol, nejzastoupenější předmět *Sociální patologie* se vyskytuje u 6 škol, přičemž pouze u jedné školy je povinně volitelný a u ostatních povinný. Tři školy mají v učebních plánech předmět *Drogová závislost*, u jedné školy je zařazen mezi povinné, vyučován je ve formě přednášek (1 hodina týdně) i cvičení (2 hodiny týdně) v průběhu semestru, na něj dále navazuje volitelný předmět se stejným názvem, který je vyučován ve formě cvičení třikrát týdně za semestr. Nejvyšší týdenní dotace přednášek (4x) za semestr je u povinného předmětu *Sociální deviace*, jenž byl identifikován u jedné vyšší odborné školy. Dále se v osnovách objevily předměty jako *Sociální vyloučení, Sociální práce s problémovými klienty, Osoby s rizikovým a problémovým chováním*.

Obor sociální pedagogika je možné nalézt u 5 vyšších odborných škol. U jedné vyšší odborné školy nebyly nalezeny informace o vyučovaných předmětech, zbylé školy mají v učebních plánech zahrnut předmět *Sociální patologie*, ten je jedenkrát zaveden jako povinně volitelný, u dalších jako povinný. Jedna jediná škola uvádí výuku předmětu *Adiktologie*.

Zkoumání předmětů na vyšších odborných školách bylo limitováno nedostatkem veřejně přístupných informací. Dokumenty týkající se výuky adiktologicky zaměřených předmětů se podařilo získat u dvou vyšších odborných škol, konkrétně šlo o předměty *Sociální vyloučení* a *Sociální patologie a sociální prevence*.

V sylabu povinně volitelného předmětu *Sociální vyloučení* (jedna přednáška a cvičení týdně za semestr) nebyla nalezena konkrétní vyučovaná témata. Jedinou informací, jež by přímo poukazovala na téma závislosti, byla doporučená literatura ke studiu, kniha *Drogy a drogové závislosti* (14).

Povinný předmět *Sociální patologie a sociální prevence* probíhá formou přednášek a cvičení (1x týdně za semestr). Ve vyučovaných tématech se objevuje alkoholismus, drogová závislost a patologické hráčství. V jakém rozsahu a co přesně se student dozvídá, uvedeno není.

3.2 Studijní programy bakalářského stupně vysokých škol

Vzdělávání v sociální práci má ve své nabídce 12 vysokých škol, v bakalářských programech umožňují studium 55 oborů, po jejichž absolvování lze vykonávat profesi sociálního pracovníka.

Mezi nejzastoupenější obor patří speciální pedagogika, poté sociální práce a sociální pedagogika. Nejméně s jedním předmětem přímo zaměřeným na témata z okruhu adiktologie se lze setkat ve 49 studijních programech sociální práce, což činí 89 % z celkového počtu. Více než polovina oborů (60 %) má ve studijním plánu předměty zaměřené na možnosti práce s duševně nemocnými klienty, psychiatrii a psychopatologii. Předměty jako *Sociální práce, Sociální deviace, Rizikové chování, Sociální problémy* má v osnovách 55 % studijních programů. S nejvyšší nabídkou povinných předmětů – 5, se lze setkat na dvou univerzitách u oborů sociální patologie a prevence a zdravotně sociální práce. Naopak žádný předmět zaměřený na závislosti se nevyskytuje na čtyřech univerzitách u oborů sociální pedagogika, sociální management, speciální pedagogika a speciální pedagogika se zaměřením na vzdělání, speciální pedagogika – vychovatelství a speciální pedagogika pro 2. stupeň základních škol a střední školy. Šestnáct procent, tedy 9 oborů, zajišťuje specificky adiktologické předměty, mezi něž patří *Sociální práce s lidmi závislými na návykových látkách, Drogy a společnost, Návykové chování a závislost, Problematika alkoholové a nealkoholové závislosti, Sociální práce s uživateli drog, Protidrogová výchova, Drug interventions, Adiktologický seminář*.

3.3 Předměty zaměřené na adiktologii u studijních programů VŠ

Z široké nabídky předmětů byly dle obsahových podobností vytvořeny tři hlavní kategorie předmětů: *Sociální patologie, Psychiatrie a psychopatologie, Problematika závislosti*.

Sociální patologie

Celkově se obsah předmětů věnuje nejčastějším sociálněpatologickým jevům a rizikovému chování. Během výuky je představeno velké množství témat, jako jsou šikana, kriminalita, bezdomovectví, sexbyznys a další. Určitá část je věnovaná problematice závislostí, přesné vymezení přednášek či cvičení nebylo zjištěno a vzhledem k početnosti probíraných sociálněpatologických jevů lze předpokládat, že oblasti nebudou vyučovány do hloubky. U většiny předmětů se lze setkat s vymezením tří až čtyř adiktologických témat: problematika závislostí obecně, alkoholové závislosti, drogové závislosti a nelátkové závislosti, s důrazem na patologické hráčství.

Psychiatrie a psychopatologie

Obecný rámec těchto předmětů tvoří seznámení se s problematikou duševních chorob. Studentovi je představen bio-psycho-sociální model zdraví, duševní poruchy a poruchy chování podle mezinárodní klasifikace nemocí. Dále získá přehled o jejich výskytu, příčinách vzniku, klinických projevech, průběhu, prognóze. Dokáže předvídat působení různých faktorů na vývoj psychiky a aktuální prožívání jedince. Zná nástroje prevence, možnosti léčby, metody reintegrace nemocného do společnosti. V osnovách se z hlediska adiktologie nejčastěji objevovalo téma duševní poruchy a poruchy chování vyvolané užíváním psychoaktivních látek, podrobněji však nebylo charakterizováno. Specifické metody práce s klienty závislými na alkoholu a drogách se vyskytovaly u oborů zdravotně sociální práce.

Problematika závislosti

Předměty zaměřené specificky na závislosti jsou dostupné celkem v 9 oborech bakalářských studijních programů. Předměty svou koncepcí prezentují ucelený soubor informací potřebných k orientaci v adiktologické problematice. Struktura ve většině případů postupuje systematicky od základních informací, klasifikace, faktorů vzniku a udržování závislostí, forem, druhů, dopadů a konceptů harm reduction, systému léčebné péče, metod práce s klienty až po protidrogovou politiku. Jsou představeny teorie závislosti a způsoby užívání návykových látek, neurobiologie závislostí, charakteristiky závislého klienta, studenti jsou seznámeni s psychologickými a sociálními faktory, které vedou ke vzniku a udržování závislosti, a s tím, jaké má závislost dopady na tyto oblasti. Metody práce se zabývají poradenskou a sociální prací se závislými i jejich rodinami, také se specifickými skupinami klientů. Jeden předmět vymezuje adiktologii a popisuje pozici sociální práce v tomto oboru.

4 DISKUSE

Z výzkumu vyplynula široká nabídka studijních programů sociální práce. Nicméně rozsáhlé vymezení způsobů, jakými je možno dosáhnout odborné způsobilosti, může

vyvolávat pochyby o tom, kdo je sociální pracovník, jak lze studiem rozdílných oborů získat stejné odbornosti a kompetenci pro výkon profese. Řešením nejasností ohledně ukotvení sociální práce by mohl být profesní zákon pro sociální práci, o kterém se diskutuje od roku 2012 (15).

Podobu vzdělávání v sociální práci na pomaturitní úrovni formují Minimální standardy vzdělávání v sociální práci, ty obsahují minimální nároky potřebné k akreditaci, vymezují obsah výuky oborů a studijních programů, kompetence, znalosti a dovednosti, jimiž absolvent disponuje a které jsou nezbytné pro výkon profese. Mezi dvanáct disciplín, jež je možno ve standardech nalézt, patří Sociální patologie/deviace (v aktuálních standardech /16/ Sociální norma a rizikové jevy), přičemž v rámci předmětu standardy definují vybrané sociálněpatologické jevy včetně závislostí, se kterými by měli být studenti seznámeni (11). Navzdory tomu byla v tomto šetření adiktologická tematika specificky dle definovaných klíčových slov nalezena u 76 % studijních programů vyšších odborných škol a 89 % studijních programů vysokých škol. Předměty zaměřené specificky na oblast závislostí se vyskytovaly u 4 ze 17 oborů na vyšších odborných školách a 9 z 55 na vysokých školách. Otázkou tak zůstává, zda existující studijní programy opravdu poskytují dostatečnou přípravu pro budoucí praxi.

V zahraniční literatuře se lze setkat s názory na neuspokojivou úroveň vzdělávání sociálních pracovníků v adiktologii, v učebních osnovách většinou chybí výuka témat souvisejících s léčbou a prevencí závislostí (17; 18). Vitásková & Pavlovská (9) ve svém výzkumu uvádějí, že v oblasti závislostí nedostala žádnou specializovanou přípravu více jak polovina studentů. Další zjištění obnášelo nízkou časovou dotaci u kurzů, které byly nabízeny jako volitelné. Na možný nedostatek odborné přípravy poukazuje kanadský výzkum, při němž bylo zkoumáno 33 bakalářských programů sociální práce, téměř třetina nenabízela žádné předměty orientované na závislosti, u 23 programů byly nalezeny volitelné předměty, ale nepodařilo se zjistit, v jakém rozsahu výuka probíhá (19). V tomto výzkumu bylo ve studijních plánech nalezeno více povinných předmětů než volitelných, časové dotace a rozsahy výuky jsou diskutabilní.

V posledních letech se rozvíjí mnoho programů, které by měly podpořit vzdělávání studentů sociální práce v oblasti užívání návykových látek. Byly například vytvořeny materiály o prevenci a léčbě závislostí, které by mohly fakulty použít při tvorbě adiktologicky zaměřených předmětů. S úmyslem rozšířit vědomosti v oblasti závislostního chování a klinických dovedností sociálních pracovníků vznikl program vzdělávání v oblasti alkoholu a jiných drog (ADEP), který se v roce 2017 poprvé rozšířil mezi studenty sociální práce (18). Mnohé další uvádí také již zmíněný článek Vitáskové & Pavlovské (9), je však třeba brát v potaz, že takto zaměřené kurzy se v zahraničí objevují převážně na magisterských studijních programech, které vykazují určitou specializaci, bakalářské programy

jsou pojaty spíše všeobecně. Magisterské programy však do řešení této práce nebyly zahrnuty, tudíž je možné, že budoucí výzkum v této oblasti by mohl být pro celosvětové porovnání studijních programů přínosnější.

Při podrobnější analýze předmětů lze podotknout, že předměty, které nejsou přímo adiktologicky zaměřené, se sice tématu závislosti dotknou, ale s přihlédnutím na hodinové dotace a množství témat na přednáškách probíraných nemusí být obsah informací dostatečný, absolventi se tak nemusí cítit dostatečně připraveni na práci s touto klientelou. Na druhé straně u předmětů, které se věnovaly specificky problematice závislosti, by připravenost studentů mohla být dostačující, jejich nabídka je však omezená. V učebních osnovách panuje určitá rozporuplnost a nejednotnost výuky. Je na místě, aby zahrnutí témat adiktologie do vzdělávání sociálních pracovníků bylo podporováno a nabylo určitého řádu. Kromě obecných informací o návykových látkách, faktorech vzniku, rizicích, průběhu a léčby závislosti, prevence a harm reduction, by bylo vhodné rozšíření výuky o znalosti systému léčebné péče, sociálních a právních problémech, specifických komunikace a práce s touto cílovou skupinou a jejím okolím, možnosti reintegrace do společnosti a znalosti práce v rámci multidisciplinárního týmu. To vše by mohlo vést k lepšímu pochopení klienta, orientaci v jeho prostředí, identifikaci potřeb a adekvátnímu návrhu jejich řešení, neméně pak k lepšímu zvládnutí krizových situací a zvýšení kvality poskytovaných služeb.

O důležitosti vzdělávání v oblasti adiktologie u profesí, které se dostávají do kontaktu s uživateli návykových látek, pojednává Koncepce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice, ta představuje základní a nástavbový kurz pro profesí sociální, školské, zdravotnické a další. V těchto kurzech se účastníci naučí základům práce s klienty se závislostí, základní kurz je v rozsahu 8 hodin a je doporučen pro odborníky, kteří primárně s adiktologickými klienty nepracují, ale je možné, že se s nimi i tak setkají. Nástavbový kurz má rozsah 40 hodin a je určen odborníkům pracujícím ve specializovaných adiktologických službách (20).

Určitou výhodou České republiky, co se kvality práce s osobami s diagnózami poruch způsobených užíváním návykových látek a závislosti týče, je existence studijního programu adiktologie, ten je jediným nalezeným programem v Evropě, který zajišťuje studium na bakalářském, magisterském a doktorském stupni (21). Jedná se o specializované vzdělávání propojující obory lékařské, psychologické, sociální práce a další, které vzniklo z potřeby vyplnit mezeru v systému léčebné péče. Přestože svým obsahem má obor adiktologie multioborový charakter, cílem adiktologa není nahradit ostatní odborníky, ale naopak s nimi spolupracovat a podporovat fungování multidisciplinárních týmů (22). Při sčítání adiktologických služeb v roce 2012 bylo zjištěno, že počet zaměstnaných adiktologů na hlavní pracovní poměr činil 113, přičemž u sociálních pracovníků šlo o více jak trojnásobné číslo – 352 (8). Sociální pracovníci tak mají oprávněně své

místo v adiktologických službách, jejich kompetence jsou potřebné a je důležité, aby měli odpovídající vzdělání.

Za hlavní limity výzkumu lze považovat pochybnosti při výběru studijních programů vyplývající ze zákonem rozsáhlého vymezení studia pro získání odborné způsobilosti, zvolená kritéria při výběru výzkumného vzorku, zvolený výzkumný design, nedostatek veřejně přístupných informací u vyšších odborných škol, v neposlední řadě pak možnost probírání adiktologické tematiky v jiných než výzkumem identifikovaných předmětech.

5 ZÁVĚR

Sociální pracovníci plní nenahraditelnou roli v multidisciplinárním týmu adiktologických služeb. S klienty, kteří se potýkají se závislostí, pracovali ještě dávno před tím, než vůbec vznikla odborná profese adiktologa. Výzkum se zaměřoval na odborné pomaturitní vzdělávání, které se jim dostává v této problematice. Cílem bylo analyzovat studijní programy vyšších odborných a vysokých škol v České republice z hlediska zastoupení vyučovaných předmětů zaměřených na adiktologii.

Výsledky přinášejí širokou nabídku studijních oborů sociální práce na vyšších odborných školách i bakalářských programech vysokých škol. Ve většině programů byly nalezeny předměty, které by sociálním pracovníkům mohly zprostředkovat informace potřebné pro práci s adiktologickými klienty. Nicméně po důkladnějším prozkoumání jejich obsahu bylo zjištěno, že obsahují spíše obecnější informace o problematice adiktologie.

Tato práce by mohla být impulzem pro diskusi odborníků, kteří se zabývají podobou vzdělávání sociálních pracovníků. Článek je zaměřen na prvotní vhled do tématu, pro budoucí výzkum by bylo přínosné rozšířit výzkumný design pro podrobnější analýzu, příhodné by bylo též bádání na úrovni magisterských programů a jeho srovnání se zahraničními státy.

Role autorů | Článek byl vytvořen na základě bakalářské práce první autorky Nikoly Gažové, přičemž druhá autorka Amalie Lososová byla vedoucí práce. První autorka navrhla studii a provedla výzkumné šetření, zpracovala analýzu a interpretaci dat. Druhá autorka vedla celou studii. Obě autorky přispěly ke vzniku článku a schválily jeho konečnou podobu.

Konflikt zájmu | Bez konfliktu zájmu.

LITERATURA / REFERENCES

1. BEDNÁŘ, Martin. Kvalita sociální práce. In: MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. První vydání. Praha: Portál, 2013. s. 518–520. ISBN 978-80-262-0366-7.
2. VICARY, Sarah, Vivieni E. CREE a Jill MANTHORPE. Social work education – A local and global history. *Practice* [online]. 2018, **30**(4), 223–226 [cit. 2019-7-5]. ISSN 0950-3153. Dostupné z: doi:10.1080/09503153.2018.1483646.
3. ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. Návrh koncepce celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a výchovy k lidským právům [online]. 2003 [cit. 2019-7-5]. Dostupné z: http://epolis.cz/download/pdf/materials_45_1.pdf.
4. TOMĚŠ, Igor. *Vzdělávací standardy v sociální práci pro středoškolský, vyšší odborný a vysokoškolský stupeň vzdělání*. Praha: Sociopress, 1997. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-3-5.
5. ČESKO. Zákon č. 108/2006 Sb., ze dne 31. března 2006, o sociálních službách. In: Sběrka zákonů České republiky. 2006, částka 37, s. 1257–1289. Dostupné z: https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=108/2006&type=Law=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy. ISSN 1211-1244.
6. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ eds. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. První vydání. Praha: Portál. 2005. ISBN 80-7367-002-X.
7. STRAUSSNER, Shulamith Lala Ashenberg. The role of social workers in the treatment of addictions. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* [online]. 2001, **1**(1), 3–9 [cit. 2019-6-25]. ISSN 1533-256X. Dostupné z: doi:10.1300/J160v01n01_02.
8. MRAVČÍK, Viktor, ed. *Zaostřeno na drogy 5: Sčítání adiktologických služeb 2012* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2013 [cit. 2019-6-25]. ISSN 1214-1089. Dostupné z: www.drogy-info.cz/data/obj_files/4562/547/Zaostreno_na_drogy_2013-05.pdf.
9. VITÁSKOVÁ, Kristýna a PAVLOVSKÁ, Amalie. University education of social workers in addictological issues in Europe and the USA: a review. *Adiktologie*, 2018, **18**(2), 87–95. ISSN 1213-3841.
10. HIGGINS, Julian a Sally GREEN. Cochrane handbook for systematic reviews of interventions version 5.1.0. [online]. *The Cochrane Collaboration*, 2011 [cit. 2019-7-5]. Dostupné z: www.handbook.cochrane.org.
11. ASOCIACE VZDĚLAVATELŮ V SOCIÁLNÍ PRÁCI (ASVSP). *Minimální standard vzdělávání v sociální práci* [online]. 2019. [cit. 2019-7-5]. Dostupné z www.asvsp.org/standardy/.
12. ČESKO. Nařízení vlády č. 275/2016 Sb., ze dne 24. srpna 2016, o oblastech vzdělávání ve vysokém školství, částka 107/2016. Dostupné z https://www.nauvs.cz/attachments/article/4/Narizeni_vlady_c_275_2016.pdf.
13. ÚZIS. MKN-10: Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize [online]. 2017. [cit. 2019-7-5]. ISBN: 978-80-7472-169-4. Dostupné z: www.uzis.cz/katalog/klasifikace/mkn.
14. KALINA, Kamil et al. *Drogy a drogové závislosti*. První vydání. Úřad vlády České republiky. 2003. ISBN 80-86734-05-6.
15. KODYMOVÁ, Pavla, Radek SUDA a Libor MUSIL. Profesionální zákon pro sociální práci – potřeba, nutnost, nebo nadbytečná regulace? *Sociální práce/Sociální práce*. Brno: ASVSP, 2012, **12**(3), s. 49–52. ISSN 1213-6204.
16. ASOCIACE VZDĚLAVATELŮ V SOCIÁLNÍ PRÁCI (ASVSP). *Minimální standard vzdělávání v sociální práci* [online]. 2021. [cit. 2019-7-5]. Dostupné z www.asvsp.org/standardy/.
17. CALLON, Cody, Harvey BOSMA a Jan KLIMAS. Addiction social work fellowship program in Canada. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* [online]. 2018, **18**(3), 332–337 [cit. 2019-7-5]. ISSN 1533-256X. Dostupné z: doi:10.1080/1533256X.2018.1485434.
18. SALAS-WRIGHT, CHRISTOPHER P., LENA LUNDGREN a MARYANN AMODEO. Introduction to the special issue: Educating social workers about alcohol and other drug use disorders. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* [online]. 2018, **18**(1), 1–7 [cit. 2019-6-25]. ISSN 1533-256X. Dostupné z: doi:10.1080/1533256X.2018.1412663.
19. GRAVES, Greg, Rick CSIERNIK, Jaime FOY a Joseph CESAR. An examination of Canadian social work program curriculum and the addiction core competencies. *Journal of Social Work Practice in the Addictions* [online]. 2009, **9**(4), 400–413 [cit. 2019-7-5]. ISSN 1533-256X. Dostupné z: doi:10.1080/15332560903212595.
20. MIOVSKÝ, Michal, Kamil KALINA, Jiří LIBRA, Pavel POPOV a Amalie PAVLOVSKÁ. Education in addictology in the Czech Republic: The scope and role of the proposed system [Rámec a role Koncepce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice]. *Adiktologie*, 2014, **14**(3), 310–328. ISSN 1213-3841.
21. PAVLOVSKÁ, Amalie, Michal MIOVSKÝ, Thomas F. BABOR a Roman GABRHELÍK. *Overview of the European university-based study programmes in the addictions field. Drugs: Education, Prevention and Policy* [online]. 2017, **24**(6), 485–491 [cit. 2019-7-5]. ISSN 0968-7637. Dostupné z: doi:10.1080/09687637.2016.1223603.
22. MIOVSKÝ, Michal, Peter MILLER, Jean-Paul C. GRUND, Vendula BELÁČKOVÁ, Roman GABRHELÍK a Jiří LIBRA. Academic education in addictology (addiction science) in the Czech Republic: Analysis of the (pre-1989) historical origins. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* [online]. 2015, **32**(5), 527–538 [cit. 2019-7-12]. ISSN 1455-0725. Dostupné z: doi:10.1515/nsad-2015-0050.